

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI DIN CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE POLITICE, ADMINISTRATIVE ȘI ALE COMUNICĂRII
ȘCOALA DOCTORALĂ STUDII DE HUNGAROLOGIE

**SCHIMBĂRI DE OPTICĂ ÎN ARTELE PLASTICE ȘI
PRESA CULTURALĂ ÎN EPOCA MARCATĂ DE
EVENIMENTELE POLITICE DIN 1968**

Căutări artistice, rolul criticii de artă din presa scrisă
maghiară din România,
între 1965–1975

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. CSEKE PÉTER

Student doctorand:

SZUSZÁMI ZSUZSANNA

Cluj Napoca

2018

Cuvinte cheie:

Artiști plastici maghiari din România, schimbarea din 1968, căutări artistice, avangardă/neoavangardă, înființarea centrelor artistice, cronică de artă, comunicare liberă, cenzură/cenzurarea de sine, *Utunk*, *Korunk*, *Igaz Szó*

Rezumat

Cercetarea mea urmărește inițiativele artiștilor plastici din perioada 1965–1975 cum apar ele în presa vremii, mai precis în cele mai importante reviste culturale ale timpului, în *Utunk*, în *Korunk* și în *Igaz Szó*. Cealaltă direcție principală a lucrării mele este evoluția cronicii de artă în publicațiile respective. Analizând scrierile artistice au apărut noi și noi aspecte ale temei. De aceea, cercetarea se ocupă și de publicațiile artistice de după 1975 și anume faptul cum au devenit tot mai libere cronicile de artă și scrierile despre artă în publicațiile amintite, care au fost anii în care au apărut cele mai multe, și după 1972 cum s-au strecurat din nou expresiile care au lăudat partidul și sistemul comunist.

Anii dintre 1965 și 1975, adică anii deschiderii culturale sunt incitante până în ziua de azi și celor care nu au trăit în perioada respectivă și din această cauză ei pot să analizeze, să interpreteze dintr-o perspectivă justă, obiectivă epoca amintită. Moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej s-a soldat cu o schimbare radicală a societății românești până când urmașul său, tânărul Nicolae Ceaușescu s-a stabilit în noua lui funcție și și-a găsit locul printre conducătorii regiunii est-europene, ca și în umbra puterii sovietice societatea românească a cunoscut o bunăstare economică relativă iar în cultură se putea crea puțin mai liber. Curentele europene care n-au avut tradiții au apărut din nou și produsele culturale internaționale au putut fi consultate. Epoca realismului socialist s-a încheiat definitiv, artiștii nu au trebuit să se conforme niciunui directive de partid. S-a putut crea liber, cel puțin așa părea. Artiștii, scriitorii, jurnaliștii care au trăit atunci își amintesc perioada respectivă ca "epoca înfloritoare" a culturii maghiare din România, și nu numai deceniul de care ne ocupăm, ci întregul interval de până la sfârșitul anilor șaptezeci.

Am vrut să analizez, să "pipăi" deschiderea asta culturală în publicațiile culturale, în presa vremii. Răsfoind numerele săptămânalului *Utunk* mi-am dat seama că din sondarea asta am să pot să trag concluzii despre dinamismul extraordinar a vieții artiștilor plastici. *Utunk* a fost un for foarte bogat și pestriț al vieții plastice de atunci. Iar *Igaz Szó* și *Korunk* a transformat perioada asta într-una prietenoasă prin scrierile lor mai aprofundate. M-a vrăjit bogăția stilului auctorial și am hotărât să prezint perioada prin conspectarea ideilor principale ale articolelor. Așa se face că studiul meu are și o latură de istoria presei, nu numai a artelor. Stilul eseistic, lizibil a lucrării se datorează aceluiași aspect. Interviuurile pe care le-am făcut cu cei care au fost răspunzători de rubricile de artă, adică cu Lajos Kántor și Zoltán Banner, precum și cu redactorul-șef adjunct Zsolt Gálfalvi urmăresc scopul ca prin memoriile lor să întregesc ceea ce am aflat despre principiile redactării de atunci. Ei ne oferă și explicația epocii la care eu nu pot privi decât ca la o perioadă istorie.

Lucrarea începe cu un capitol teoretic care prezintă arta plastică a perioadei 1965-1975. După cel de al doilea război mondial instituțiile s-au organizat din nou, viața culturală a încercat să se autoinventeze. Ca urmare a presiunii politice au urmat "purificările", nu numai în cultură, ci în fiecare domeniu. Stigmatizările respective au decis pe o perioadă îndelungată cariera celor stigmatizați, uneori chiar până la sfârșitul vieții acestora. Realismul socialist a jucat și el un rol definitoriu. Modul de creație la care au fost obligați "de sus", temele aprobate, excluderile de la expozițiile regionale au funcționat și ele ca niște factori retrograde. Sfârșitul realismului socialist și moartea lui Gheorghiu-Dej a umplut societatea românească de optimism. Nicolae Ceaușescu a ajuns la cârma țării ca fiind omul care asigură deschiderea culturală. De aceea, perioada de dintre 1965 și 1975 a fost caracterizată nu doar de o libertate relativă ci și căutările artistice, pătrunderea curentelor avangardiste și neoavangardiste. În artele plastice s-a văzut mixajul tradițiilor și a curentelor avangardiste, precum și dezvoltarea graficii și designului. Căutările au avut însă ca consecință și împotmolirea unora dintre ramurile artistice, lucru resimțit mai ales în sculptură și pictură. În perioada amintită s-au înființat centrele artistice care sunt până în ziua de azi definitorii în artele plastice maghiare din România.

Capitolul al doilea analizează metodologia lucrării. Prima dată voi lua în vizor cărțile publicate despre artele plastice ale intervalului de după războiul al doilea mondial. Nici până în ziua de azi nu avem un volum care să vorbească despre arta jumătății de secol care a trecut. Într-adevăr, au apărut cărți și studii care analizează unele perioade mai scurte, dar întregul deceniu încă nu și-a găsit istoricul. Lucrarea de față creează harta căutărilor artistice din perspectiva celor trei publicații amintite. Prin sublinierea ideilor principale ale cronicilor, interviurilor, relatărilor, portretelor desenează o imagine specifică despre gândirea artistică a perioadei.

Capitolul trei încearcă să prezinte numerele din cei zece ani ale publicațiilor. Cea mai largă, cea mai pestriță este materialul artistic apărut în *Utunk*. Săptămânalul a fost atent la întreaga viață artistică a țării. Scrierile care sunt nuanțate și din punct de vedere al genurilor jurnalistice oglindesc atât căutărilor artistice, cât și evoluția cronicilor. Putem urmări și procesul prin care publicarea devine tot mai liberă după 1965, iar după aceea și procesul invers, adică cum au apărut după 1972 calupurile laudative la adresa conducerii partidului și a comunismului.

Igaz Szó și *Korunk* a publicat mai ales scrieri aprofundate, analize despre arta plastică, în acestea tonul personal este hotărâtor. *Igaz Szó* a cerut mai ales scriitorilor să prezinte viața artelor plastice și să scrie portrete despre artiști, articolele respective sunt de o factură mai intimă. Revista *Korunk* a prezentat o secțiune mai largă a vieții artelor plastice, a fost atentă și la curentele europene, în timp ce revista mureșeană s-a concentrat mai ales la viața plastică a județului.

Analizând scrierile apărute le-am grupat în capitole din punctul de vedere al genului publicistic și ale ideilor care apar în ele. Prin asta am încercat să dau o sinteză a criteriilor și a aparițiilor recurente. Tabelul și graficele anexate arată minuțios cum s-a îmbogățit, apoi cum s-a îngustat din nou eșichierul plastic a celor trei reviste.

Capitolul al patrulea sintetizează concluziile la care am ajuns în timpul cercetării. Din ele putem vedea direcția în care artele plastice au evoluat în deceniul respectiv. În multe cazuri deschiderea relativă a fost hotărâtoare în evoluarea stilurilor creatorilor, în înființarea centrelor plastice și a instituțiilor. În deceniul amintit s-a născut generația de artiști și cronicari care a avut o pondere și o activitate definitorie până în 1989. E important totuși să subliniem că a avut loc doar o *deschidere relativă* deoarece

așa cum reiese și din interviurile din *Anexă*, autocenzura a funcționat mereu și deci o formă de cenzură a existat mereu. Trebuie să subliniem și faptul că ipotezele cercetării s-au adeverit, mai mult, a ieșit la suprafață un material mult mai bogat și mai pestriț ca urmare a analizei celor trei publicații. Cred că am demonstrat că fiecare publicație și-a dus la bun sfârșit sarcina asumată prin care a încercat să slujească cultura maghiară din România. Publicație plastică nu a existat și atunci ele au umplut golul cultural. Toate cele trei au avut un material ilustrativ bogat și reproduceri artistice.

În *Anexă* putem citi patru interviuri: cu Zoltán Banner, redactorul de atunci a rubricii artistice al *Utunk*, cu Lajos Kántor, redactorul rubricii *Korunk* și cu Zsolt Gálfalvi, care a fost redactorul-șef adjunct al revistei *Igaz Szó*. Interviurile completează tabloul epocii prin oral history, dar aflăm date importante și referitoare la redactarea din perioada respectivă. În aceea perioadă se dezvoltă și monografia de artă în limba maghiară, deschizător de drumuri fiind Editura Kriterion, care a avut ca scop publicarea vieții artiștilor plastici deja renumiți și mai în vârstă. Directorul editurii, H. Szabó Gyula, pe vremuri fiind redactor începător, povestește despre politica editorială în acest sens.

Analiza artelor plastice a perioadei sondate este plină de pete albe. Lucrarea prezentă dorește să propună o istorie specifică a cercetării presei și a istoriei artelor plastice a deceniului amintit.

Rezumat

Introducere. Cum am ales tema lucrării?.....	1
I. Viața artistică în România între anii 1945 și 1975.....	3
1. Conjunctura istorică și politică în România în anii de după cel de-al doilea război mondial.....	3
2. Conjunctura artistică în România și Ungaria de după cel de-al doilea război mondial.....	6
3. Scindarea artiștilor ca urmare a presiunilor politice. Pufiricărilor.....	16
4. Schimbări de stil și căutări artistice în anii 60.....	20
5. Devenirea centrelor artistice în România.....	23
II. Metodica cercetării.....	26
1. Cercetarea referitoare la perioada dintre 1965 și 1975.....	26
2. Scopul lucrării, ipoteze.....	28
3. Importanța analizei conținutului în cadrul analizei revistelor.....	30
4. Importanța interviurilor în cadrul analizei revistelor.....	30
5. Originalitatea lucrării.....	31
III. Cazuri concrete.....	32
1. Versatilitatea genurilor în revista ”Utunk”.....	32
1.1. Reflexii despre vernisaje. Expoziții de grup.....	32
1.2. Reflexii despre vernisaje. Expoziții individuale.....	53
1.3. Arta fotografiei în România și în ”Utunk”.....	60
1.4. Artiști plastici și critici de artă în Europa.....	62
1.5. Artiști europeni în România.....	65
1.6. Recenzii în ”Utunk”.....	67
1.7. Bucureștiul atractiv, atracția Bucureștiului.....	70
1.8. Interviu, portret.....	72
1.9. Vizită în ateliere.....	79

1.10. Aniversări, memorări, expoziții memoriale.....	83
1.11. Scrisori. Reflexii despre artă. Jurnal de lucru.....	89
1.12. În ochii celuilalt.....	91
1.13. Istoria revizitată.....	93
1.14. Artă băimărenilor în ”Utunk”.....	96
1.15. Expoziția artiștilor din Ungaria în România.....	96
1.16. Ilustrații, reproduceri în ”Utunk”.....	99
1.17. Prizonierii propagandei.....	100
1.18. Arte poetice.....	102
Versatilitatea genurilor și tema.....	104
2. Artă plastică în ”Korunk”.....	106
2.1. Curente artistice europene în ”Korunk”.....	106
2.2. Cronică de artă, tablete despre expoziții.....	111
2.3. Interviu.....	116
2.4. Portret.....	118
2.5. Scrierile artiștilor, ideile lor.....	121
2.6. Artă plastică în agora.....	124
2.7. Confluente maghiaro-române.....	130
2.8. Oglinda istoriei.....	131
2.9. De ce este nevoie să scriem monografii?.....	133
2.10. Propagandă ca artă.....	134
Versatilitatea genurilor și a tematicii în ”Korunk” în anii 1965 și 1975.....	136
3. Artă plastică în „Igaz Szó”.....	138
3.1. Tablete despre expoziții.....	138
3.2. Portrete, interviuri, cronici.....	142
3.3. Scrisoare de la București – reflexiile despre artă ale lui Domokos Szilágyi.....	151
3.4. Artă fotografică în „Igaz Szó”.....	152
3.5. Reflexii despre artă și artiști.....	154

3.6.	Școala curenților artistice.....	156
3.7.	Număr special dedicat artei plastice.....	157
3.8.	Arta europeană în „Igaz Szó”.....	159
3.9.	În cătușele ideologiei partidului.....	160
	Versatilitatea genurilor și a tematicii în ” Igaz Szó” în anii 1965 și 1975.....	162
4.	Crearea instituțiilor din partea revistei ”Korunk” și a editurii ”Kriterion”.....	164
IV.	Concluzii.....	168
	Direcții posibile în continuarea eventuală a cercetării.....	177
	Anexe.....	178
1.	Interviu cu Lajos Kántor, redactorul rubricii de artă din acea perioadă a revistei ”Korunk”.....	178
2.	Interviu cu Zoltán Banner redactorul rubricii de artă din acea perioadă a revistei ”Utunk”.....	180
3.	Interviu cu Zsolt Gálfalvi, redactorul-șef adjunct, redactorul rubricii de artă din acea perioadă a revistei ”Igaz Szó”.....	188
4.	Interviu cu Gyula H. Szabó, directorul editurii Kriterion.....	197
	Bibliografie.....	197
	Lista cărților consultate.....	197
	Lista revistelor consultate.....	199
	Korunk.....	199
	Igaz Szó.....	205

Bibliografie

Lista cãrților

Aradi Nóra: *A szocialista képzőművészet története*. Corvina Kiadó, Budapest, 1970.

Bajor Andor: *Abodi Nagy Béla*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986.

Banner Zoltán: *Erdélyi Magyar Művészet a XX. században*. Képzőművészeti kiadó, Budapest, 1990.

Banner Zoltán: *Képirás – Képolvasás. Az erdélyi magyar művészetről*. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016.

Banner Zoltán: *Szó, eszme, látvány (1920–2000)*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002.

Balázs Imre József (szerk.): *A sztálinizmus irodalma Romániában. Tanulmányok*. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2007.

Adam Burakowski: *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965–1989, Geniul Carpaților*. Polirom, 2011.

Fehér volt a világ – Nagy Albert élete és kora. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1997.

„Felezőidő” – Romániai magyar művészet 1965–1975. Ernst Múzeum, Budapest, 2002.

Boris Groys: *The Total Art of Stalinism. Avant-Garde, Aesthetic Dictatorship, and Beyond*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.

Ileana Pintilie: *Ștefan Bertalan. Drumuri la răscruce*. Fundația TRIADE, Timișoara, 2010.

Ioana Vlasiu - Székely Sebestyén György: *Boema. Tânăra artă clujeană interbelică. Fiatal Kolozsvári művészet a két világháború között. Junge Klausenburger Zwischenkriegskunst*. Cluj/Kolozsvár/Klausenburg, 2011.

Jakobovits Miklós: *Helyszín – Gondolatok az erdélyi képzőművészetről*. Literatus kiadó, 1993.

Kántor Lajos: *Kép, világkép. A régi Korunk az új művészetért*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

Kántor Lajos: *A Korunk kapui*. Komp-Press, Kolozsvár, Kaligramm, Pozsony, 2011.

Képzőművészeti írások, 1984 – szerkesztette Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1984.

Korunk Évkönyv 1976. Egy alkotó műhely félévszázados történetéhez. (1926–1976). Kolozsvár–Napoca, 1976.

Könyv, grafika. Könyvművészet Erdélyben (1919–2011). Szerkesztette: Kántor Lajos. Korunk, Komp–Press, Kolozsvár, 2011.

Közösség és művészet – A Korunk Galéria története 1973–1986. Szövegdokumentumok, képek SZÉKELY SEBESTYÉN GYÖRGY művészettörténeti tanulmányaival. Korunk Komp–Press kiadó Kolozsvár, 2008.

Márkos András: *Válaszok ismeretlen kérdezőnek*. Dacia könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1980.

Miklóssy Gábor: *A szépség a szellem rangja*. Komp–Press kiadó, Kolozsvár, 2004.

Mihai Pelin: *Deceniul prăbușirilor (1940–1950). Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților români între legionari și stalinisti*. compania, 2005.

Murádin Jenő: *A Barabás Miklós Céh*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978.

Murádin Jenő: *Kolozsvár képzőművészete. Alkotói örökségünk a 19–20. századból.* ArtPrinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2011.

Murádin Jenő: *Függőhidak. Válogatott művészettörténeti írások.* ArtPrinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2013.

Murádin Jenő – Szücs György: *Nagybánya 100 éve.* Misztótfalusi Kis Miklós Közművelődési Egyesület, Miskolc-Nagybánya 1996.

Nagy Imre: *Följegyzések.* Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1979.

Németh Júlia: *Kolozsvár Mű–hely–szín.* Litera–Veres könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

Sors és jelkép, Erdélyi Magyar Képzőművészet 1920–1990. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai. 2015/1.

Sümegei György: *Miklóssy Gábor.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009.

Szó, eszme, látvány (1920–2000). Erdélyi magyar művészek írásaiból válogatta, összeállította és a bevezető tanulmányt írta BANNER ZOLTÁN. Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2002.

Parakfalvi Endre–Szücs György: *A Szocreál Magyarországon.* Corvina, Budapest, 2010.

Magda Cârneli: *Artele Plastice în România 1945–1989.* Editura Meridiane, București, 2000.

Magda Cârneli: *Artele Plastice în România 1945–1989. Cu o addenda 1990–2010.* Editura Polirom. Iași, 2013.

Tibori Szabó Zoltán: *Ferenczy Júlia.* Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár, 2000.

Vécsi Nagy Zoltán: *Felezőidő 2 – Erdélyi Magyar Művészet 1965–1975 között,* Erdélyi Művészeti Központ, Sepsiszentgyörgy, 2014.

Vécsi Nagy Zoltán: *Szocrelatív* – Erdélyi Magyar Művészet 1945–1965 között, Erdélyi Művészeti Központ, Sepsiszentgyörgy, 2013.